

**ESOTERIC LITERATURE IN THE INTERWAR ROMANIAN CULTURAL PRESS
(1919 – 1938)**

Constantina Raveca Buleu

PhD, Scientific Researcher, Romanian Academy, "Sextil Pușcariu" Institute of Linguistics and Literary History, Cluj-Napoca

*Abstract: In the first half of the interwar period many Romanian cultural and literary magazines or journals continued to nourish the vivid interest of the public in esoteric figures and topics by publishing a long series of articles and studies dedicated to the modernist aspects of the international – chiefly Western – esotericism. Enjoying a relatively large audience, especially among the intellectuals, the journal entitled *Ideea Europeană* (i.e. *The European Idea*, in English translation) hosted between 1919 and 1923 a large diversity of topics related to esotericism, offered in a vast array of stylistic approaches. One could read at that time, in *Ideea Europeană*, personal thoughts and essays related to spiritualism, courses in theosophy, excerpts from spiritualist conferences sponsored by the journal, and even critical dissociations written by authors with a scientific profile or skilled in the practical aspects of religion. Bucura Dumbravă, one of the leading figures of the domestic esotericism, vividly collaborated with the journal, and so did her pal Emanoil Bucuța, whose interest in the topic was openly fuelled by his intense spiritual admiration for Dumbravă. Moreover, Curuppumullage Jinarajadasa, the fourth President of the Theosophical Society, sent a text in order to be published in *Ideea Europeană*. The paper intends to highlight the intellectual and spiritualist background of these publications, by also charting other Romanian interwar journals and magazines open to spiritualism and theosophy.*

Keywords: Ideea Europeană, interwar Romanian culture, literature and press, esotericism, theosophy, spiritualism

Efervescența națională generată de Unirea din 1918 impulsionează și reconsiderarea europenității culturii române, o perspectivă interesantă în acest sens oferind-o Constantin

Rădulescu-Motru în articolul-program al nou-înființatei reviste *Ideea europeană*¹, unde, după o incitantă schiță istorică alegorică a raporturilor dintre poporul român și Europa², guvernate de ceea ce el numește a fi „*politica noastră sentimentală*”, Rădulescu-Motru înscrie eforturile publicației pe care urmează s-o conducă în slujba atingerii stării de grație a unei politici externe românești bazate pe „*realități*” și pe comunitatea sufletească a civilizației europene, care se cere a fi întreținută cultural. Creată în sînjul *Noii reviste române*, *Ideea europeană* continuă interesul acesteia pentru știință, filosofie, literatură, artă, probleme sociale și politice, dar manifestă un interes mai accentuat pentru cultura occidentală, tot mai dezirabilă la noi pe fondul distanțării de panslavismul obliterated în vâltoarea revoluției ruse.

Atitudinea³ de organ independent de informare, asimilat ideal întregii intelectualități române⁴, precum și profilul enciclopedic al textelor redactate într-o manieră obiectivă, dar „*nu neapărat neutră*” – după cum observă Nae Antonescu⁵ în profilul pe care-l face acestui săptămânal –, permit abordarea unui evantai larg de subiecte, multe dintre ele fiind dezvoltate polemic în perimetrul unor anchete precum *Libertățile noastre politice*, *Cele mai bune cărți* sau *Naționalism sau umanitarism*. Ultima dintre acestea pune în dezbatere problema existenței conștiinței naționale și a raporturilor ei cu umanitarismul. Dacă, pentru Henri Barbusse, idealul umanitarist ar trebui să înlocuiască idealul național, pentru Enrico Corradini naționalismul reprezintă idealul prim. Concilierea celor două idealuri e susținută prin opiniile lui Giuseppe Prezzolini și Wilhelm Wundt, precum și printr-un amplu articol omis de istoriile canonice ale presei interbelice, *Un precursor al „Ligei Națiunilor”*. St. Yves D’Alveydre, semnat de Bucura

¹C. Rădulescu-Motru, *Ideea europeană*, în: „*Ideea europeană*”, I, 1919, nr. 1, p. 1

²Potrivit lui Constantin Rădulescu-Motru, „poporul român s-a întâlnit cu ființa Europei la toate răspântiile sale istorice. În toate momentele lui hotărâtoare «Europa» era adusă în conștiința noastră publică.” Astfel, în momentul 1848, Europa a fost considerată „ca pe o guvernantă, preocupată în primul rând să găsească un așternut pentru popoarele tinere. Eram în prima epocă a politicii noastre sentimentale. Creșteam în respectul de «ce va zice Europa»”. Apoi, sub Carol I, Europa ia „înfrățirea unui cămătar [...] Eram în starea sufletească a moștenitorilor veseli. Împrumutam, împrumutam și iar împrumutam”. În sfârșit, tratatul de la Versailles va configura pentru români, crede Rădulescu-Motru, o Europă echivalentă fie cu figura „*Dreptății*”, fie cu cea a „*Ipocriziei*”, urgentând în orice caz trecerea de la politica sentimentală la politica bazată pe realități.

³Caseta tehnică a publicației precizează: „*Ideea Europeană este un organ independent, având de scop să informeze publicul românesc asupra curentelor de idei și transformărilor sociale din Europa, – interpretând totodată, cu obiectivitate, pe cele din cuprinsul românesc*”.

⁴ Constantin Rădulescu-Motru distinge între cărturari și intelectuali, văzând în primii niște profesioniști „*mănuitori și talmăcitori de cărți*”, iar în ceilalți, niște „*apostoli*”. Evident, pe această logică, revista se vrea una creatoare și propagatoare de idei capabile să transforme destinul neamului. C. Rădulescu-Motru, *Intelectualii*, în: „*Ideea europeană*”, I, 1919, nr. 3, p. 1

⁵Nae Antonescu, *Reviste literare interbelice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 190

Dumbravă și apărut în numărul 16 din 1919 al *Ideii europene*. Omisiunea este explicabilă în contextul în care *mainstream*-ul autohton cultural tinde să respingă infiltrările ezoterice într-o chestiune politică atât de serioasă.

Într-o scrisoare din 1 octombrie 1919, în care Bucura Dumbravă evocă drumețiile făcute în compania lui B[ucșoiu] – adică a lui Emanoil Bucuța – și istorisite de acesta în *Din carnetul unui drumeț* (rubrica sa din *Ideea europeană*), scriitoarea se plânge de presiunile făcute de acesta în vederea obținerii unor texte pentru revistă. „Pe mine – notează aceasta – mă persecută rău, ca să scriu, ceea ce, cum știi, mi-e foarte greu, mai ales vara, când cea dintâi datorie a Creștinului este să umble prin frumusețile lui Dumnezeu, proslăvindule cu sufletul și închinându-se. În fine, i-am dat «*Quo vadis?*»⁶ pentru «*Idee*», și apoi s-a întâmplat marea minune c-am scris un articol nesfârșit – dar care n-a apărut încă – despre «*Umanitarism și Naționalism*». «*Ideea*» discută de câtăva vreme această chestiune într-un mod foarte frumos. Cu bucurie se poate constata că avem o serie de gânditori sănătoși și cuprinși de dorul dreptății, nume noi din toate unghiurile țării. Iar teza mea, care – ai ghicit-o, desigur – este: *umanitarism și naționalism*, am întemeiat-o pe o carte măreață, «*La Mission des Souverains*»⁷. O avea M. de la prietenul său, bibliofilul teozof, și mi-a dat-o.”⁸

Rezultatul „datoriei celei dintâi a Creștinului” de a umbla „prin frumusețile lui Dumnezeu, proslăvindule cu sufletul și închinându-se” este *Cartea Munților*, catalogată de către Emanoil Bucuța, într-o recenzie elogioasă, ca fiind „o carte a drepturilor sufletului”⁹. Este un ghid practic, creat de un spirit care prețuiește natura, o investește cu spiritualitate și o percepe prin filtrul culturii științifice și literare. În siajul acesteia din urmă, impresionează inventarul de personalități care au iubit muntele – Rousseau, Schiller, Goethe, Saussure – inspirate – crede Bucura Dumbravă – de Swedenborg, una dintre figurile esențiale în economia resurecției ezoterice de secol XIX. Pe această sugestie, *CarteaMunților* depășește farmecul scrierii, respectiv aspectul practic al îndemnului de a urca pe munte și dobândește o dimensiune ezoterică, spiritualitatea omenirii furnizându-i autoarei reperele necesare configurării unei geografii simbolice cu implicații mistice: „*Învățatul inginer Swedenborg a trăit de la 1688 –*

⁶Inclusă în volumul *Ceasuri Sfinte*. Nu este singura legendă din acest volum publicată în paginile *Ideii europene*. Numărul 29-30 din 1920 găzduiește o altă legendă, *Ioana D’Arc*.

⁷Lucrare publicată de Alexandre Saint-Yves, marchiz de Alveydre, în 1882.

⁸Bucura Dumbravă, *Pe drumurile Indiei. Cele din urmă pagini*. „Tipografiile Române Unite”, Societate Anonimă. București, 1927, pp. 85-86

⁹Emanoil Bucuța, *Chemări la o viață nouă*, în: „*Ideea europeană*”, II, 1920, nr. 45, p. 3

până la 1772, deci într-o vreme când înțelegerea pentru Alpi abia mijea ici colo în lume. Timp de-un sfert de veac îi fu dat să aibă legături strânse cu regiunile spirituale despre care ne-a făcut o descriere amănunțită, aproape o geografie, de altfel foarte rece, fără frumusețe de stil; Swedenborg nu era un imaginativ. El ne spune că aceste regiuni sunt împărțite în trei sfere, a căror aparență corespunde cu aparențele de pe pământ – pământul fiind numai un fel de răsfrângere a lumii spirituale, – iar din acele trei sfere sau raiuri, cea mai aproape de Divinitate, împărăția cerească, cum îi zice el, are aspectul munților! Iată pasagiul din cartea lui Swedenborg. «Cerul și iadul»: «Îngerii din împărăția cerească a Domnului locuiesc mai ales în locuri înălțate care au forma unor munți. Îngerii din împărăția spirituală – treapta mijlocie din ierarhia duhurilor – «locuiesc pe dealuri; iar îngerii cari stau în locul cel mai jos din cer locuiesc în ținuturi care au înfățișarea unor grămezi de stânci. Aceste lucruri există prin analogie, pentru că valorile interioare corespund cu ce e mai înalt, iar lucrurile exterioare cu ce e mai jos. De aceea, munții înseamnă dragoste cerească în sfânta Scriptură, dealurile înseamnă dragostea spirituală, iar stâncile credință». «Munții înseamnă dragostea cerească», adică cea mai înălțată, cea mai rodnică, dragostea cea creatoare. Legea veche a fost dată omenirii pe vârful unui munte. Cuvântarea lui Christos care cuprinde toată legea nouă se numește: *predica de pe munte*. Descoperirea frumuseții alpine a fost o izbândă a duhului asupra materiei”¹⁰.

Mai mult decât atât, „adevăratul alpinist trebuie să iubească munții atât de mult, încât, după ce a trecut prin stadiul pasiunii neocapte și neechilibrate, iubirea lui să se spiritualizeze: să-i aibă pe munți în suflet, cu toate florile și pădurile, cu apele și vânturile, cu luna și cu stelele, cu tot tâlcul lor dumnezeesc și veșnic”¹¹. În trena reflecției filosofului elvețian Frédéric Amiel, „un paysage est un état d’âme”¹² („un peisaj este o stare de suflet”), scriitoarea dezvoltă și un capitol special, consacrat *Duhului munților*, configurat ca reflex al unei stări sufletești colective și convergent cu duhul românesc, uimitor prin varietatea și bogăția sa.

Toate aceste intarsii sapiențiale și mărturii entuziaste reprezintă suficiente indicii pentru o validare a hermeneuticii spiritualiste a muntelui în discursul Bucurei Dumbrovă, perfect compatibilă cu spiritualitatea militantă a textelor ei teozofice și a legendelor închinare reginei Carmen Sylva, precum și cu patriotismul ancorat în spiritualitate al romanelor sale istorice.

¹⁰Bucura Dumbrovă, *Cartea Munților*. Colecția Cărților Galbene, București, 1920, p. 62-63

¹¹Ibid., p. 69

¹²Ibid., p. 71

Îngemănarea dintre alpinism și spiritualitate, dominantă la Bucura Dumbravă, se transferă și în rubrica prietenului ei Emanoil Bucuța, locurile descrise de acesta fiind puternic infuzate spiritual. De pildă, în *Din carnetul unui drumeț* al numărului 11 din 1919, descriind un popas într-o căsuță de munte, el notează: „Știam că această limpezime a minții și înălțare a inimii numai pe piscuri se întâmpină. [...] Și am înțeles că aceia cărora li s-a dezvelit taina trebuie să coboare în lume și să ridice în zările netezi și adormitoare, unde fumul și pulberea se lasă peste acoperișuri și peste gânduri, munții credinței și izvoarele iubirii”¹³.

O reverență mai puțin voalată oferă colaborarea sa la numărul consecutiv al revistei¹⁴, unde Emanoil Bucuța evocă ambianța inspirată a unei scriitoare nenumite, dar ale cărei referințe trimit explicit la Bucura Dumbravă. „*Ceasurile aici sunt sfinte*” – scrie drumețul –, formula cu care își începe el descrierea legându-se de titlul volumului de legende dedicat de către Bucura Dumbravă reginei Carmen Sylva, *Ceasuri Sfinte*; în continuare, toate detaliile spațiului de lucru (mai ales prezența florilor) și insistența pe dimensiunea spirituală (chiar spiritualistă) a portretului converg înspre o imagine profetică a Bucurei Dumbravă. Introducerea ei în tablou nu mizează doar pe sacralitatea temporală intertextuală, ci și pe efectul ei de ecou consacrat creștin: „când trece unul prin văzduhul tămâiat, clopotele de la mănăstire îl prind și-l sună peste brazi și peste ape”. „*Locuitoarea acestei luminoase liniști*” reprezintă, în viziunea autorului, o entitate a altitudinilor geografice și spirituale, „o prietenă a omului, pe care suferințele lui mai mult decât o îndurerează, o răzvrătesc”, „un ostaș al adevărului”, care „se știe aici pe pământ o trecătoare făptură a lui Dumnezeu, ruptă din lumina lui, când împresurată de hore de duhuri, când dusă de mână de îngerii cu sabia făclie de argint peste prăpăstii”. Portretul culminează cu ipostazierea unui profet inspirat, similară, la o privire mai atentă, seriei de mediumuri-profeți teozofi: „și dacă scrie lauda gândului și a frumuseților veșnice din Fire, nu scrie pentru că vrea, nici ce, nici când vrea, ci pentru că se supune unei porunci, ce-i arată porunca și numai când vine aceasta”.

Publicată în numărul 13 din 1919 al *Ideii europene* și inclusă în volumul *Ceasuri Sfinte*, articolul intitulat *Quo Vadis?*¹⁵ constituie o pledoarie subtilă pentru credința pură, care nu are nevoie de aparat ritualic pentru a ajunge la mântuire. Însă, ceea ce interesează mai mult decât legenda este prezentarea care o însoțește, cu accente distincte pe alogenitatea aculturantă,

¹³Emanoil Bucuța, *Din carnetul unui drumeț*, în: „*Ideea europeană*”, I, 1919, nr. 11, p. 3

¹⁴Id., I, 1919, nr. 12, p. 3

¹⁵Bucura Dumbravă, *Quo Vadis?*, în: „*Ideea europeană*”, I, 1919, nr. 13, pp. 1-2

pasibilă de metamorfozare într-un model exemplar pentru colaboratorii pe care *Ideea europeană* și-i dorește: „*Bucura Dumbravă este o streină născută și crescută în țara noastră. Cum ne înțelege și cum ne iubește în ce avem noi mai caracteristic, această scriitoare, stă martură opera sa de care amintirăm [Haiducul, Pandurul etc], plină de un așa adevăr național și de așa dragoste fiască pentru țara pe care o cunoaște ca nici unul dintre noi, în bună parte*”. Dacă medalionul care acompaniază o legendă cu implicații spirituale rezonază în sfera unui patriotism construit biografic, succinta prezentare din trena portretului istoric *Tudor din Vladimir*, publicat în numărul 71 din 1921 al *Ideii europene*, încorporează o nuanță ezoterică, I. E., semnatarul ei, calificând-o pe Bucura Dumbravă drept „*o ființă tainică*”¹⁶.

Opțiunea Bucurei Dumbravă pentru asocierea dintre umanitarism și naționalism – cu accentul copulativ pus pe „și” – este reconfirmată în articolul *Un precursor al „Ligei Națiunilor”*. St. Yves D’Alveydre¹⁷, o apologie a acuității diagnostic-profetice a ocultistului francez din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care a dezvoltat conceptul de *synarchie* (asocierea fiecăruia cu toți ceilalți), opus *anarhiei* (doctrină la modă în epocă), într-o filosofie politică a cărei finalitate o reprezintă edificarea unei societăți europene ierarhizate, cu clase sociale care colaborează între ele, anulând astfel teza luptei de clasă, definită de către Marx. În viziunea lui St. Yves D’Alveydre, societatea ar urma să fie guvernată de trei consilii (corespunzând puterii economice, puterii judecătorești și comunității științifice), supervizate de către societățile ezoterice (în care se grupează elita). Autoarea simte nevoia să atragă atenția asupra faptului că frisonul generat de asocierea dintre putere și ocultism e conotat funest în percepția comună, canonică a majorității, eroarea datorându-se credinței că *synarhia* vizează răsturnarea efectivă a formelor de putere politică și privilegierea celor inițiați. Odată dezmințite aceste prejudecăți sociale, D’Alveydre e prezentat în termeni aproape mesianici: „*Dacă pentru nouăzeci și opt la sută din populația cultă de pe glob, acest nume e încă necunoscut, el este totuși teroarea celei de-a nouăzeci și nouă sutimi, iar o sută i se-nchină cu evlavie. Cei care se-nchină sunt sufletele ce caută o dezlegare spirituală a tainelor vieții, și, prin urmare, și un leac spiritual pentru chinurile omenirii*”.

¹⁶I. E., în: „*Ideea europeană*”, III, 1921, nr. 71, p. 1

¹⁷Bucura Dumbravă, *Un precursor al „Ligei Națiunilor”*. St. Yves D’Alveydre, în: „*Ideea europeană*”, I, 1919, nr. 18, pp. 1-2

Justificarea unei asemenea elevări vine, crede autoarea, din valoarea lucrării *La Mission des Souverains*, care prezintă sintetic istoria politică a Europei de la nașterea lui Christos încoace ca pe o procesualitate eminentemente malignă, oferă un diagnostic potrivit căruia rana fundamentală a Europei trebuie căutată la nivel moral și recomandă ca pe o soluție de ieșire din impas efortul de regenerare colectivă, în care termenul-cheie este responsabilitatea, asumată maximal de către orice teozof ideal (corelat cu un creștin ideal), într-un quantum direct proporțional cu poziția sa în ierarhia socială, ca reflex al statutului evolutiv al spiritului. Sub aspect teoretic, asumarea acestei responsabilități se traduce, paradoxal, într-o formulă de absolutism diseminat, democratic: „În înțelesul creștin, fiecare om este dator să zică: Statul sunt eu! Dacă statul tău se duce la pieire, ești de vină și tu comerciant, și tu militar, și tu dascăl, dar mai ales și tu preot, nu numai cel mare, dar și cel mic”. Prin extensie, nu numai statul, ci și cosmosul devine o prelungire a diferitelor grade de elevație ale ființelor umane: „Cosmosul este cum suntem noi. Cosmosul va fi cum vom voi noi să fie”.

Operând în cadrele incongruenței dintre putere și autoritate, Bucura Dumbravă atrage atenția asupra faptului că soluția *synarhică* vizează autoritatea, nu puterea, adică dimensiunea spirituală, nu pe cea materială. O aplicare directă a ei e decriptată ca funcționând deja pe continentul nord-american, însă – spune autoarea –, o întrupare subtilă a ei se întrevede ca fiind posibilă și în Europa, grație Ligii Națiunilor, deoarece „strălucirea adevărului lucrează și în mod ocult; iese singură din cărțile prohibite și date uitării și din rugăciunile tăcute ale puținilor credincioși și iubitori de oameni. Ideea Synarhiei încolțește, foarte șubredă încă, firește, în Liga Națiunilor.”

Receptată prin prisma unui întreg evantai de percepții ezoterizante, Liga Națiunilor constituie, alături de bolșevismul recuzat de majoritatea vocilor din *Ideea europeană*, o realizare a asociațiilor mistice de ordin quasi-religios – consideră unii dintre colaboratorii revistei. Avocatul cel mai înfocat al tezei se dovedește a fi D. Drăghicescu, într-un articol intitulat *Misticismul vremilor noi*¹⁸, publicat în numărul 74 din 1921. Proclamând sfârșitul logicii carteziene, autorul este de părere că singura reacție la raționalismul și mecanicismul geometric generalizat o reprezintă o orientare de tip mistic, susținută inclusiv de către știință, aflată în situația de a se confrunța cu incomensurabilul. „Nu este o simplă întâmplare că savanți ca

¹⁸ D. Drăghicescu, *Misticismul vremilor noi*, în: „*Ideea europeană*”, III, 1921, nr. 74, pp. 1-2

Claude Bernard, Pasteur, Mayer, Russet Wallace, Richet și mai în urmă Oliver Lodge, W. I. Crawford, Crookes, etc, sunt nu numai dintre cei mai desăvârșiți oameni de știință, dar și dintre cei mai cunoscuți partizani ai unor credințe spiritualiste, mistico-religioase” – notează D. Drăghicescu, dispus să identifice suprapunerile neașteptate dintre postulatele științei moderne și cele ale ocultismului cu origini în antichitatea egipteană, perpetuate în evoluția diacronică a tradițiilor secrete. În sprijinul afirmațiilor sale este invocat Maeterlink, care crede că cele mai îndrăznețe cuceriri ale științei și filosofiei moderne, precum agnosticismul filosofic, noțiunea eterului sau razele X, au fost odinioară consacrate în lumea brahmanică.

Din sfera „dovezilor” nu puteau lipsi experimentele spiritiste, cercetările psihice și metapsihice. „Consecințe ale unei concepții și atitudinii mistice ale spiritului omenesc, ele sunt, poate, cele mai autentice izvoare și cele mai determinante cauze ale misticismului contemporan” – scrie în continuare autorul, dispus să extindă întreaga gamă de științe și teorii științifice înspre demonstrarea arheologiei misticismului modern. Până și marxismul, în varianta lui Georges Sorel, „este mai mult o credință mistică decât o demonstrație științifică”, căci – se întreabă retoric D. Drăghicescu – „ce este Internaționala, dacă nu ideea creștină a unei biserici, în care toate națiunile să dispară contopindu-se?”. Pe o logică simetrică, pragmatismul lui William James este interpretat ca o travestire a misticismului său religios, Bergson reprezintă „cel mai strălucit produs filosofic al misticismului contemporan”, iar sociologia lui Durkheim se reduce la „o foarte reușită încercare de misticism sociologic, quasi-religios”.

Teza clasică a teosofiei spune că Occidentul se află în impas, datorită evoluției istorice preponderent materiale, din care elementul spiritual a fost lăsat pe dinafară. Pentru a corecta impasul, lecția teozofică poate lumina perspectiva oricărui inițiat. O pedagogie introductivă în acest sens o oferă articolul Bucurei Dumbravă, intitulat *Frăție*¹⁹, unde teozofia este prezentată ca moștenitoarea vechilor credințe ale Indiei, coincidente – ni se spune – cu izvoarele creștinismului. Subtitlul amplu transformă articolul într-un mesaj militant, generator de prozelitism: „În mijlocul luptelor și frământărilor sociale de azi, Teosofia ne aduce un cuvânt de frăție și dragoste între oameni: toți oamenii suntem egali prin originea noastră divină, și inegali prin felul cum ne-am slujit de această scânteie transcendentă.” Altfel spus, suntem egali prin originea noastră divină, dar inegali prin felul în care fiecare dintre noi am folosit această scânteie

¹⁹Bucura Dumbravă, *Frăție*, în: „Ideea europeană”, I, 1920, nr. 37, pp. 1-2

transcendentă în succesiunea întrupărilor de-a lungul istoriei, accelerarea evoluției către starea armonică fiind posibilă numai prin frăția și dragostea dintre oameni.

Numită, în *Frăție*, „*luminata președintă a tuturor societăților teozofice din lume, care de ani de zile își are reședința la Adyar*”²⁰, Annie Besant se convertește în subiectul unei hagiografii²¹ în numărul 75 din 1921 al *Ideii europene*. Rezumând conferința susținută de aceasta în iulie 1921 la Sorbona, centrată pe educația copiilor, Bucura Dumbravă creionează portretul unui lider teozof infatigabil, modest și înțelept, detașat de orice reminiscență egotist-apostolică. În opinia Bucurei Dumbravă, Annie Besant întruchipează „*conducătorul, care cere, cinstit și demn: controlează-mă, înainte să mă urmezi, pentru că nu vreau împrejurul meu decât capete cu judecată neatârnată – acela este tipul conducătorului din viitor.*”

Conferințele *Ideii europene* includ în seria lor, în anul 1921, și *Morala teozofică*²² a Bucurei Dumbravă, concentrată, pe de o parte, pe transmiterea existențial multiplă, nedoctrinară și fără intenții prozelite a teozofiei, înțeleasă ca „*cercetare a celor dumnezeiești*”, și, pe de altă parte, pe responsabilitatea mântuitorilor, deoarece – crede ea – numai „*pilda renunțării, spiritualizarea stăpânirii va însănătoși năzuințele mulțimii, azi decăzute*”. Interesant este că, în același an, publicația *Voința*, apărută la Cluj, aplaudă deschiderea vieții culturale românești înspre ezoterism printr-un mic articol consacrat conferințelor *Ideii europene*, inclusiv celei susținute de către Bucura Dumbravă, cea care „*s-a făcut preteasa teozofiei, fel de a gândi care în străinătate cucerește cercuri tot mai largi. Cititorii noștri au auzit desigur despre sistemul teozofic al lui Rudolf Steiner. Și publicul ascultă cu plăcere aceste excursii într-o lume străină de cercul lor de preocupări. Nu e un semn îmbucurător acest nou avânt al vieții culturale?*”²³

În aceeași serie de lecții teozofice se înscrie și poate cel mai militant-spiritualist text al Bucurei Dumbravă, *Spre lumină*²⁴, integrat ulterior în volumul *Pe drumurile Indiei. Cele din urmă pagini* cu titlul *În lumina teozofiei*. Transcriere a unei prelegeri destinate lojelor teozofice, *Spre lumină* suține că scopul divinității este individualizarea, diferențierea formelor, forme care, în virtutea scânteii divine care subzistă în fiecare dintre ele, tind să-și atingă idealul, expresia supremă a originalității lor, „*arhetipul*” pe care sunt menite „*să-l întruchipeze la sfârșitul*

²⁰Ibid., p. 1

²¹Id., *Annie Besant*, în: „*Ideea europeană*”, III, 1921, nr. 75, p. 2

²²Id., *Conferințele „Ideii europene”*. *Morala teozofică*, în: „*Ideea europeană*”, III, 1921, nr. 80, p. 3

²³A.T.R., *Un nou avânt cultural*, în: „*Voința*”, II, 1921, nr. 91, p. 2

²⁴Bucura Dumbravă, *Spre lumină*, în: „*Ideea europeană*”, III, 1922, nr. 90, pp. 1-2

evoluției” lor. Scopul final al creației este recuperarea acestor individualizări într-o nouă armonie, posibilă grație geniului infinit al Compozitorului Suprem. Asta nu echivalează cu o plasare a responsabilității exclusiv în sfera divină, deoarece fiecare unitate este responsabilă pentru desăvârșirea armoniei. În ordine socio-politică, quantumul de responsabilitate este direct proporțional cu statutul social, „*cei mai evoluți*” având o sarcină mult mai dificilă. Implicația imediată a acestei logici sugerează că ierarhia adevărată a societății nu e una arbitrară. Ea se întemeiază pe o lege naturală, „*legea evoluării treptate a sufletelor*”, ceea ce explică de ce în Antichitate liderii comunității erau inițiații, „*adică cunoscători adânci ai legilor firei printr-o învățătură lungă în școlile esoterice ale templelor*”.

Altfel spus, avem aici o consolidare a raportului dintre putere și ocultism, fără speculațiile funeste adiacente. Tot o consolidare a acestei idei oferă citarea lui Alexandre Saint-Yves d’Alveydre. Gânditorul francez, scrie Bucura Dumbravă, „*ne spune că suma științei era, ce e drept, la fel pentru Faraon ca și pentru cel din urmă Egiptean, adică amândoi credeau în aceeași Dumnezeire și aveau aceleași îndatoriri morale. Dar, pe când omul din popor își însușise aceste cunoștințe repede și fără greutate, sub forma câtorva axiome și porunci, Faraonul care trebuia să pătrundă până la cauzele, la rădăcinile poruncilor și ale axiomelor, și aproape până la unire cu Dumnezeirea, trecea prin ani de pregătire și printr-o disciplină înfricoșată, ca să ajungă să fie stăpân pe sine și deci vrednic să stăpânească pe alții*”.

Pe logica acestui argument, cuvintele „*prin grația lui Dumnezeu*”, adăugate titlului regal, reprezintă o reminiscență a unei vechi inițieri hermetice și dovada fundamentării spirituale a autorității sale. Dacă acest lucru a fost valabil pentru vremurile străvechi – precizează autoarea –, epoca modernă aduce cu sine o întunecare a originii spirituale a superiorității sociale, după cum o demonstrează ignoranța Prințului Moștenitor al Angliei, sancționat de Bucura Dumbravă pentru o cugetare laudabilă din perspectivă umanitară. Vizitând o colonie penitenciară, acesta empatizează cu deținuții, pe considerentul că s-ar fi putut naște el însuși în locul unuia dintre ei, eroarea fiind de neconceput pentru un prinț inițiat, conștient de faptul că nașterile nu sunt întâmplătoare și că fiecare reîncarnare este pregătită de existențele anterioare.

Doctrina existențelor anterioare face obiectul psihoterapiei teozofice din articol, orientată înspre găsirea cauzelor nefericirii indivizilor la palierul întrupărilor precedente. Dacă în cazul unui suflet simplu cauzele răului curent pot fi detectate cu ușurință, fiind previzibil situate în sfera materialului și a viciului comun, sufletele evolute se dovedesc a fi mai dificil de

diagnosticat, cauzele stării lor negative fiind „mai subtile, mai puțin aparente, alcătuite de multe ori numai din simțiri și gânduri, ale căror vibrații sunt însă puternice”. În ambele situații, leacul recomandat este „echilibrarea interioară”, realizată nu prin izolare, ci prin socializarea pozitivă și prin dragoste, mai ales că țelul final al responsabilității sociale este frăția tuturor oamenilor, fără deosebire de rasă, sex, culoare, clasă, sau credință. Frăția nu echivalează cu nivelarea, dacă luăm în calcul legea primordială a tuturor manifestărilor vitale, diferențierea. O primă dovadă a diferențierii o furnizează tabelul lui Mendeleev – scrie Bucura Dumbravă –, fiecare element chimic având masă atomică distinctă. În lumina aceste legi, ideea lui Rousseau (depreciat ironic și în *Donat Realta*, una dintre legendele din *Ceasuri Sfinte*) potrivit căreia oamenii se nasc egali este catalogată drept „copilăroasă”. Mai mult decât atât, orice tentativă de egalizare a oamenilor reprezintă un act de tiranie, o reiterare a acțiunilor miticului Procut.

O altă autoritate teozofică prezentă în paginile *Ideii europene* este Curuppumullage Jinarajadasa, cel de-al patrulea președinte al Societății Teozofice, prezent la București, unde a susținut o conferință, la Fundația Carol I, sub auspiciile Cercului Teozofic Român *Frăția*, prezidat de Bucura Dumbravă. El semnează un text intitulat *Ce este teozofia?*²⁵, a cărui premisă fundamentală o reprezintă distincția dintre teozofie și religiile contemporane în ordinea impunerii credinței, cea dintâi profilându-se în aria libertății nedogmatice, științifice și verificabile. Altfel spus, teozofii, care au descoperit Adevărul, înaintează acest Adevăr spre cercetare tuturor celor dispuși să-l găsească și să-l individualizeze. Esența acestui Adevăr propus o constituie seducătoarea idee a divinității substanțiale a omului, faptul că absența abisului înfricoșător dintre Divinitate și om deschide posibilitatea (de rezonanță gnostică) a descătușării Dumnezeuului închis în fiecare dintre noi, însă nu prin efort individual, ci în cadrul mai larg al colectivității.

Marele scop al vieții, atât la palier individual, cât și la acela al națiunilor concepute ca revelații dumnezeiești – scrie Curuppumullage Jinarajadasa – este descătușarea divinității lăuntrice. O consecință a acestei divinități a omului este nemurirea sa. „Ceea ce moare nu e omul, ci unealta sa” – precizează Jinarajadasa. Pe aceeași logică, nici răul nu reprezintă ceva insurmontabil pentru ființa umană, el fiind doar „mânjirea vremelnică a hainelor sale”. Religiile, arta, statul sau știința sunt datorate să ajute individul și națiunile să înlăture această maculare și să

²⁵Jinarajadasa, *Ce este teozofia?*, în: „*Ideea europeană*”, V, 1923, nr. 127, pp. 1-2

descătușeze divinitatea. Mesajul asigurator se încheie apoteotic, fără să implice vreo umbră de culpabilitate blasfematorie: „*Iată minunea supremă a vieții: să știi că ești Om și Dumnezeu, și că gândirea ta mărginită, și dragostea ta pitică, sunt mereu întovarășite de o gândire mai înaltă și de o dragoste minunată. Aceasta, frații mei, este răspunsul pe care vi-l dă Teozofia despre rostul vieții: scopul vieții e dezvoltarea dumnezeirii în noi înșine*”.

Răspunsul polemic la toată această strategie discursivă seducătoare îl constituie un triptic intitulat *Glose teozofice*²⁶, publicat în numărul consecutiv al revistei cu subtitlul *Întâmpinările câtorva cititori ai „Idei Europene”*. *Glasul unui cititor neiluzionat. Glasul unui teolog de țară. Glasul unui chimist îngrijorat*. Primul text îi aparține lui N. G. Eremie. El pornește de la articolul lui Jinarajadasa, admite că teozofia acestuia are „o oarecare logică”, dar sancționează teozofia, care „nu e decât tot o iluzie, ca toate religiile”, în ciuda pretenției de știință. Pe de altă parte, autorul recunoaște importanța iluziilor în economia vieții umane, dar și supraorganizarea și tendința acaparatoare a iluziei religioase, propensiunea ei constantă de identificare cu adevărul însuși și chiar aceea de subjugare a acestuia. Optimismul repudierii vine din scepticismul cu care N. G. Eremie evaluează șansele de impunere ale teozofiei pe continentul european, în condițiile în care pretențiile ei științifice nu au nici o bază, iar haosul spiritual al Europei o face mai susceptibilă față de religiile care se adresează sentimentului, în detrimentul uneia formatată de inteligență.

Tabloul secund al reacției provoacă o arheologie teologică, semnată *Un teolog de țară* (Romanați), concentrată într-o sentință reductivă: „*Plecată de unde a plecat, teozofia ajunge unde trebuia să ajungă: în iudaism*”. Și, ca lucrurile să fie și mai grave, într-un iudaism trunchiat – susține înverșunat autorul –, teozofia nefiind altceva decât „o seamă de zicători cusute una de alta, fără legătură și fără explicare”. Oarecum condescendent față de Jinarajadasa și de Krishnamurti („*care trebuia să fie noul Messia*”, dar se mulțumește să prezideze congrese teozofice), adică față de niște indieni care nu cunosc creștinismul, teologul deconstruiește articolul *Ce este teozofia?*, lansându-se într-un discurs comparativ pe tema mântuirii și a răului. „*Iată deci încotro merge creștinismul: înspre credința că răul nu e în univers printr-o întâmplare, ci prin necesitate. Răul nu e un accident, ci o stare normală a cosmosului*”, o

²⁶ N.G. Eremie, Un teolog de țară, I.P. Georgia, chimist, *Glose teozofice*, în: „*Ideea europeană*”, V, 1923, nr. 128, pp. 1-2

consecință a păcatului originar – precizează teologul, contrariat de teza caracterului accidental al răului din textul teozofic. Mai mult decât atât, mântuirea creștină constituie – precizează el – o operație individuală, lucru neînțeles de teozofie. Dacă în creștinism nevoia mântuirii este de natură metafizică, apreciază acesta, în iudaism necesitatea mântuirii nu are nimic transcendent, hotărâtoare fiind Legea.

A treia reacție critică îi aparține unui om de știință, semnatarul ei fiind I. P. Georgian, chimist. „*Mie, ca chimist, mi se pare că Teozofia ar fi, față de știință în genere, ceea ce ar fi o doctrină a virtuților morale a otrăvurilor față de adevărata știință himică*” – declară acesta în preambulul lansării unei suspiciuni a cărei țintă o reprezintă, de fapt, conducerea *Ideii europene*, revistă față de care, în finalul articolului, el își exprimă admirația ambiguizată deja prin: „*Domnule Director, N-am înțeles eu bine sau D-voastră sprijiniți mișcarea teozofică?*”. O asemenea opțiune, evident reprobabilă în viziunea autorului, ar echivala cu încurajarea infestării vieții europene, virile și creatoare, cu un spirit străin, noneuropean, feminin, neputincios și înșelător. Pericolul nu vizează – spune autorul – spiritele puternice, ci doar pe cele influențabile: „*Mie, ca chimist, nu mi-i teamă, dar sunt desigur mulți slabi pe care-i cucerește, îi amețește și cu cari incurcă lumea*”.

Între cei „slabi” se enumeră, probabil, și țintele ironiei din articolul *Vremuri apocaliptice*²⁷, semnat Nemo, constatare a persistenței expectanței apocaliptice în istorie, un termen-limită privilegiat părănd a fi anul 1930, înainte de care multe organizații și religii prevăd sfârșitul. „*Nu cumva – se întreabă retoric autorul, în siajul unei prafraze după Ieremia – sunt aceste vremuri viața obișnuită pe pământ, iar omul «animalul care se vaită»?*”

²⁷Nemo, *Vremuri apocaliptice*, în: „*Ideea europeană*”, VI, 1924, nr. 155, p. 3

Bibliografie

1. Revista „*Ideea europeană*”, 1919 – 1928
2. Revista „*Voința*”, Cluj, 1921
3. Bucura Dumbravă, *Cartea Munților*. Colecția Cărților Galbene, București, 1920
4. Bucura Dumbravă, *Pe drumurile Indiei. Cele din urmă pagini*. „Tipografiile Române Unite”, Societate Anonimă. București, 1927
5. Nae Antonescu, *Reviste literare interbelice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001